

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.63.16727

УДК 343.358(045)

С. Я. Лихова,

доктор юридичних наук, професор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4755-7474>

В. В. Команецька,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: k_kripp@ukr.net

Мета: кваліфікація кримінального правопорушення «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», кримінально-правова характеристика складу правопорушення та особливості кваліфікації і розроблення рекомендацій щодо розслідування цього кримінального правопорушення. **Методи дослідження:** сукупність загальних і спеціальних методів наукового пізнання – термінологічний, логіко-семантичний, функціональний, системно-структурний, логіко-нормативний. **Результати:** службова особа правоохоронного органу усвідомлює, що використовує службове становище всупереч інтересам служби, також вона усвідомлює, що при перевищенні влади вона здійснює явний вихід за межі наданих повноважень, що і визначає специфіку цього кримінального правопорушення. Зроблена спроба виокремлення законодавцем окремих спеціальних видів перевищення влади або службових повноважень зі складу зловживання владою або службовим становищем. **Обговорення:** підкреслено, що злочинний характер дій службової особи правоохоронного органу при перевищенні влади або службових повноважень виражається у тому, що службова особа вчиняє те чи інше діяння по службі, яке не входить до її компетенції. Саме у цьому полягає принципова відмінність цього кримінального правопорушення від зловживання владою або службовими повноваженнями, при якому службова особа в межах її повноважень, визначених законом, використовує їх всупереч інтересам служби. На відміну від загального складу зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) перевищення влади або службових повноважень не може проявлятися у бездіяльності. Його об'єктивну сторону характеризує лише вчинення службовою особою дії.

Ключові слова: службова особа; правоохоронний орган; кримінальна відповідальність; перевищення влади; кримінально-правова характеристика; кваліфікація кримінальних правопорушень по перевищенню службових повноважень.

Постановка проблеми та її актуальність. Питання щодо кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, має велике значення, оскільки

відрізняється значною суспільною небезпекою, яка заснована, насамперед, на важливому значенні об'єктів правового захисту, які ці особи порушують, а також на тяжкості негативних

наслідків, які спричиняють такі правопорушення. Так, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України) одночасно посягає на встановлений законами та підзаконними нормативними актами порядок функціонування органу державної влади або місцевого самоврядування, державного або комунального підприємства, установи чи організації й інтереси служби особи, яка діє протиправно (основний безпосередній об'єкт), а також на охоронювані законом права, свободи та інтереси окремих громадян або державні чи громадські інтереси, або на інтереси юридичних осіб (додатковий безпосередній об'єкт) [1, с. 182].

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу в тому або іншому обсязі існує в будь-якому суспільстві. Розглянемо цей феномен з позиції соціології девіантної поведінки. Девіантна поведінка – це вчинок, діяльність людини, соціальне явище, які не відповідають існуючим у даному суспільстві нормам, стереотипам, зразкам поведінки [2]. Найважче визначити конкретну поведінку як девіантну, оскільки всі люди тією чи іншою мірою девіантні. Німецький соціолог Е. Дюркгейм дійшов висновку, що аномія (девіантність) – це нормальний стан суспільства [3, с. 46]. Усі девіантні процеси мають об'єктивні причини й навіть виконують окремі соціальні функції, наприклад: алкоголь знімає напруження, уряди окремих держав обманюють свій народ для запобігання соціальним катаклізмам тощо. Особа злочинця завжди була важливою проблемою всіх наук кримінального напрямку, і в першу чергу кримінології. Історія цих наук свідчить про те, що майже всі школи та концепції так чи інакше містили проблематику особистості злочинця. Залежно від соціальної практики та рівня досягнень по-різному поставало та вирішувалося питання, що представляє собою таке явище як особа злочинця, яке коло її прав та обов'язків, як впливати на неї, щоб запобігти у майбутньому з її боку нових злочинних дій. Кожна справа потребує знань, навиків, досвіду. Додержуючись цієї думки, сьогоднішнє

людство у всякій своїй діяльності йде шляхом вузької спеціалізації, і саме це дає успіх.

Судова практика виходить з того, що як перевищення влади або службових повноважень кваліфікуються: а) вчинення дій, які є компетенцією вищої службової особи даного відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій одноособово, тоді, як вони могли бути здійснені лише колегіально; в) вчинення дій, які дозволяються тільки в особливих випадках, з особливого дозволу і з особливим порядком проведення, - за відсутності цих умов; г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти [4].

Дієвість юридичних засобів запобігання протиправній поведінці уповноважених службових осіб є однією із необхідних умов створення правоохоронної системи, яка б досягала головного результату, – захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, і таким чином виправдовувала легітимні очікування суспільства. У цьому контексті звуження сфери кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів призведе до протилежного результату – нівелювання гарантій захисту людини від свавільних посягань з боку цих посадовців, адже створить умови для безкарних найнебезпечніших проявів насильства та жорстокості з використанням залежного становища осіб, котрі перебувають під їх впливом.

Згідно зі ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Перевищення влади або службових повноважень є небезпечним кримінальним правопорушенням, яке вчинюється у сфері службової діяльності і посягає на охоронювані законом права й інтереси окремих громадян, інтереси юридичних осіб, державні та громадські інтереси.

Суди, в основному, вирішують справи про такі злочини з дотриманням вимог закону. Проте в їхній діяльності є й недоліки, пов'язані з неправильним розумінням об'єктивної сторони і кваліфікуючих ознак цього кримінального пра-

вопорушення, відмежуванням його від суміжних кримінальних правопорушень. Допускаються помилки при призначенні покарання, як зазначено у постанові Пленуму Верховного Суду № 15 від 26 грудня 2003 р. «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» [4].

Метою дослідження є кваліфікація кримінальних правопорушень, які полягають у перевищенні влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: кримінально-правова характеристика складу правопорушення та особливості кваліфікації і розроблення рекомендацій щодо розслідування цього кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Перевищення влади або службових повноважень є небезпечним кримінальним правопорушенням, яке вчинюється у сфері службової діяльності і посягає на охоронювані законом права й інтереси окремих громадян, інтереси юридичних осіб, державні та громадські інтереси [6, с. 12].

Відповідальність за ст. 365 КК України настає лише за умови, що дії службової особи були зумовлені її службовим становищем і пов'язані з її владними чи службовими повноваженнями. Якщо такий зв'язок не встановлений, дії винного за наявності до того підстав можуть кваліфікуватися за статтями КК України, що передбачають відповідальність за злочини проти особи, власності, громадського порядку тощо.

Об'єктивною причиною кримінальних правопорушень, що вчиняють працівники правоохоронних органів, виступає незадовільна якість функціонування правоохоронної системи. Неясна й суперечлива правова політика, що полягає в численних реорганізаціях, скороченнях особового складу, а також невідповідність реактивної спроможності правоохоронної системи стану злочинності, що постійно змінюються, дестабілізують роботу правоохоронців. Надмірна гуманізація, всіякі «іміунітети», «телефонне право» та безпідставна безкарність окремих категорій громадян ведуть до того, що працівники правоохоронної сфери перестають відчувати силу закону, у них з'являється невпевненість у принциповості та невідступності службових осіб, які здійснюють правосуддя.

Значно ускладнює боротьбу зі злочинами, які вчиняють працівники правоохоронних органів, ще одне явище. Існуючий порядок притягнення працівників цих органів до відповідальності за службові правопорушення та кримінальні правопорушення має низку негативних аспектів, пов'язаних із проблемою розмежування останніх. Матеріали службових перевірок за фактами порушення законності працівниками правоохоронних органів у багатьох випадках свідчать про наявність у їхніх діях ознак кримінально каранних діянь, але при цьому працівники притягуються лише до дисциплінарної відповідальності. В результаті порушені права та інтереси громадян не поновлюються, винний у перевищенні влади або службових повноважень на розсуд керівника несе лише дисциплінарне стягнення. Такий підхід до вирішення внутрішньовідомчих проблем є також причиною і без того високої латентності цього виду кримінальних правопорушень.

Важливим інструментом із попередження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу є ефективна система добору кадрів до цих органів. Сьогодні проблема комплектування правоохоронних органів висококваліфікованими кадрами є однією із найважливіших проблем у суспільстві. Відсутність надійних соціально-правових гарантій працівників, неадекватне матеріальне стимулювання їхньої праці не сприяють створенню об'єктивних умов для конкурсного набору кандидатів до більшості правоохоронних органів. Пріоритетними напрямками попередження перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів мають бути заходи щодо поліпшення системи матеріального й морального стимулювання, створення найбільш сприятливих умов для служби, відпочинку, перспектив службового зростання, реального забезпечення соціального захисту працівників. До заходів правового запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу відноситься, зокрема, криміналізація цього діяння у ст. 365 КК України. Доцільно відновити попередню редакцію пп. 3, 4 примітки до ст. 364 КК України та визнавати наслідком до-

сліджуваного кримінального правопорушення не лише матеріальну шкоду, але й нематеріальну [7]. Важливим заходом правового запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу є Закон України «Про очищення влади» від 16.09.2014 р. [8]. Доцільно внести доповнення до цього Закону, які б враховували при прийнятті рішення про люстрацію не лише посаду, яку обіймав державний службовець, а й конкретні дії, вчинені ним на шкоду державним інтересам. Спеціально-кримінологічне запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу можливе за наявності належного законодавства та ефективного його застосування контролюючими органами.

У сучасних умовах реформування системи правоохоронних органів актуальним є питання створення належної контролюючої діяльності службових осіб прокуратури, яка б змогла забезпечити виконання цим органом своїх функцій та завдань, передбачених законодавством. Разом із тим, необхідним є визначення оптимального співвідношення функцій контролю різних правоохоронних органів України задля уникнення їхнього дублювання та унеможливлення корумпування новостворених правоохоронних органів. Основними суб'єктами індивідуального запобігання злочинам є відповідні керівники правоохоронних структур. Індивідуальне запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу є різновидом діяльності служб та підрозділів самих правоохоронних органів, яке спрямоване на недопущення вчинення кримінального правопорушення з боку конкретної особи, від якої з великою ймовірністю слід очікувати вчинення кримінального правопорушення [9].

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід підкреслити, що привертає достатньо уваги і є аргументом для детального вивчення і нагального вирішення цього питання через злочинний характер дій службової особи при перевищенні влади або службових повноважень виражається у тому, що службова особа вчиняє те чи інше

діяння по службі, яке не входить до її компетенції.

Сьогодні в Україні є потреба розробки та впровадження у практичну діяльність правоохоронних органів єдиного нормативно-правового акту про заходи запобігання злочинності. Існування такого нормативно-правового акту сприяло б закріпленню загальних положень щодо запобігання злочинності взагалі та індивідуальному запобіганню злочинності, зокрема. З метою уніфікації підстав та заходів дисциплінарної відповідальності працівників усіх правоохоронних органів, у зв'язку зі створенням нових та ліквідацією старих таких органів, доцільним є прийняття Дисциплінарного статуту правоохоронних органів України, який би встановив єдині стандарти відповідальності для всіх правоохоронців.

Література

1. Дячків О. Зловживання службовими повноваженнями: суспільна небезпечність і кримінальна відповідальність. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 179–185.
2. Девіантна поведінка. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23844
3. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ. конф. URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/fj4A6bLiyYmqJYtpsZ6AVp3CQbSzPpZO.pdf>
4. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 груд. 2003 р. № 15. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>
5. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>
6. Боднар В.Є. Історичний генезис протидії службовій злочинності. *Науковий вісник Херсо-*

нського державного університету. 2014. Вип. 5. Том 3. С. 9-14.

7. Боднар В.Є. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері службової діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2016_2_15.

8. Про очищення влади: Закон України від 16 вер. 2014 р. № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>

9. Боднар В.Є. Протидія злочинам у сфері службової діяльності в органах внутрішніх справ: історично-правовий аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2014_3_13.

References

1. Djachkiv O. Zlovzhyvannja sluzhbovymy povnovazhennjamu: suspil'na nebezpechnist' i kryminal'na vidpovidal'nist'. *Pravo i suspil'stvo*. 2012. № 3. S. 179–185.

2. Deviantna povedinka. Encyklopedija suchasnoi' Ukrainy. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23844

3. Deviantna povedinka: sociologichnyj, psihologichnyj ta jurydychnyj aspekty: materialy nauk.-prakt. konf. URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/>

Downloads/fj4A6bLiyYmqJYtpsZ6AVp3CQbSzPpZO.pdf

4. Pro sudovu praktyku u spravah pro perevys'hennja vlady abo sluzhbovyh povnovazhen': postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrainy vid 26 grud. 2003 r. № 15. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>

5. Pro sudovu praktyku u spravah pro habarnyctvo: postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrainy vid 26 kvit. 2002 r. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>

6. Bodnar V.Je. Istorychnyj genezys protydii' sluzhbovij zlochynnosti. *Naukovyj visnyk Herson's'kogo derzhavnogo universytetu*. 2014. Vyp. 5. Tom 3. S. 9-14.

7. Bodnar V.Je. Kryminologichna harakterystyka zlochyniv u sferi sluzhbovoi' dijal'nosti pracivnykiv pravoohoronnyh organiv. *Naukovyj visnyk Nacional'noi' akademii' vnutrishnih sprav*. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2016_2_15.

8. Pro ochyshhennja vlady: Закон України від 16 вер. 2014 р. № 1682-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>

9. Bodnar V.Je. Protydija zlochynam u sferi sluzhbovoi' dijal'nosti v organah vnutrishnih sprav: istorychno-pravovyj aspekt. *Naukovyj visnyk Nacional'noi' akademii' vnutrishnih sprav*. 2014. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2014_3_13.

EXCEPTION OF POWER OR OFFICIAL AUTHORITIES OF A LAW ENFORCEMENT OFFICER: CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF THE ORIGINAL COMMUNITY

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: k_kpipp@ukr.net

Purpose: qualification of a criminal offense «Exception of power or official authorities by a law enforcement officer», criminal-legal characteristics of the offense and features of qualification and development of recommendations for the investigation of this criminal offense. **Research methods:** a set of general and special methods of scientific knowledge – terminological, logical-semantic, functional, system-structural, logical-normative. **Results:** the law enforcement officer is aware that he is using his official position against the interests of the service, he is also aware that when exceeding power, he clearly goes beyond the powers granted, which determines the specifics of this criminal offense. An attempt has been made by the legislator to single out certain special types of exception of power or official authorities from the abuse of power or official position. **Discussion:** it is emphasized that the criminal nature of the actions of a law enforcement official in exception of power or official authorities is expressed in the fact that the official commits an act in the service that is not within its competence. This is the fundamental difference between this criminal offense and abuse of power or official authorities, in which an official, within his powers defined by law, uses them against the interests of the service. Unlike the general abuse of power or official position (Article 364 of the Criminal Code of Ukraine), exception of power or official authorities cannot be manifested in inaction. Its objective side is characterized only by the commission of an action by an official. Exception of power or official authorities by a law enforcement officer to one degree or another exists in any society. Consider this phenomenon from the standpoint of the sociology of deviant behavior. Deviant behavior is an act, human activity, social phenomenon that does not meet the existing norms, stereotypes, patterns of behavior in this society.

Key words: official; law enforcement agency; criminal liability; exception of power; criminal-legal characteristics; qualification of criminal offenses for exceeding official authorities.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2022